

УДК 340
DOI 10.31732/2708-339X-2023-07-73-78

ПРИТЯГНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ ДО ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БЕЗ ВРАХУВАННЯ ВИНИ: ПОНЯТТЯ ТА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Француз- Яковець Т.А.,

*Доктор юридичних наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін
Університету економіки та права «КРОК», м. Київ, вул. Табірна, 30-32, 03113, Україна
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9138-5385>

Гавриленко О.О.,

*аспірант юридичного факультету
Університету «КРОК», м. Київ, Україна,
e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

BRINGING OF PUBLIC ENTITIES TO TORT LIABILITY REGARDLESS FAULT: CONCEPT AND GENERAL THEORETICAL CHARACTERISTICS

Frantsuz-Yakovets T.A.,

*Doctor of Laws Sciences, Professor, Professor of Department of State Legal Disciplines,
"KROK" University, st. Tabirna, 30-32, 03113, Kyiv, Ukraine
e-mail: tafrantsuzya@krok.edu.ua*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9138-5385>

Havrylenko O.O.,

*PhD student, «KROK» University
Kyiv, Ukraine,*

e-mail: HavrylenkoOO@krok.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3906-8614>

Анотація. У даній науковій статті приділено увагу такій особливості деліктної відповідальності публічних суб'єктів як можливість її настання без врахування вини. Здійснено короткий огляд історії становлення та розвитку інституту деліктної відповідальності без врахування вини. Зроблено спробу проаналізувати основні наукові погляди щодо питання можливості настання деліктної відповідальності незалежно від вини загалом і настання такого виду відповідальності для публічних суб'єктів, зокрема. В цивільному законодавстві України чітко визначено, що держава, Автономна Республіка Крим та органи місцевого самоврядування відшкодовують шкоду, завдану відповідними органами влади або їх посадовими та (або) службовими особами незалежно від вини таких органів або осіб (ст. 1173-1175 ЦК України). Незважаючи на однозначність національного законодавця у питанні можливості притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини, серед науковців-цивілістів щодо даного питання досі ведуться дискусії. Так, на сьогоднішній день у науковому колі сформувалася як група науковців, які є прихильниками ідеї можливості притягнення осіб до деліктної відповідальності без врахування вини та, зокрема, притягнення публічних суб'єктів до такого виду відповідальності, так і група науковців, які виступають проти ідеї притягнення будь-яких суб'єктів до деліктної відповідальності, якщо безпосередньої вини таких суб'єктів у заподіянні шкоди немає. Одним із аргументів прихильників такої ідеї є те, що першочергова мета притягнення суб'єктів, зокрема і публічних суб'єктів до деліктної відповідальності полягає в тому, щоб швидше відновити порушені права потерпілої особи та відшкодувати завдану їй шкоду. Натомість одним із аргументів противників ідеї можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини, в тому числі і для публічних суб'єктів, є теза, що притягнення суб'єктів до безвинної відповідальності суперечить принципу справедливості. Аргументи як прихильників, так і противників ідеї настання деліктної відповідальності без врахування вини, зокрема і для публічних суб'єктів, заслуговують на більш детальний науковий аналіз.

Ключові слова. Цивільна відповідальність, деліктна відповідальність, відповідальність безвини, публічні суб'єкти, вина.

Формул: 0, рис.: 0, 0 табл.: 0, бібл.: 10.

Abstract. The article is focused on such feature of tort liability of public entities as the possibility of its occurrence, regardless fault. A history of the establishment of the institution of tort liability, regardless fault, is briefly reviewed. The attempt to analyze the main scientific views on the issue of the possibility of tort liability occurrence, regardless fault, in general and the occurrence of liability of such type for public entities, in particular, are made. Civil legislation of Ukraine clearly defines that the state, the Autonomous Republic of Crimea and local self-government bodies compensate for damage caused by the relevant authorities or their officials, regardless of the fault of such bodies or officials (Art. 1173-1175 of the Civil Code of Ukraine). Despite the certainty of the national legislator on the issue of the possibility of bringing public entities to tort liability, regardless of fault, discussions are still ongoing among civil scientists on this issue. Thus, for today, in the scientific environment, there are two groups of scientists, the first supports the idea of the possibility of bringing persons to tort liability, regardless fault, and, in particular, of bringing public entities to this type of responsibility, and the second, which opposes the idea of bringing any subjects to tort liability, if there is no direct fault of such subjects in causing damage. One of the arguments of scientists who support this idea is that the primary purpose of bringing subjects, in particular, and public subjects, to tort liability is to quickly restore the violated rights of the injured person and compensate the damage. Instead of, one of the arguments of the opponents of the idea of the possibility of tort liability, regardless fault, including for public entities, is the thesis that holding subjects to liability, regardless fault, contradicts the principle of justice. The arguments of both supporters and opponents of the idea of the possibility of bringing subjects to tort liability, regardless fault, in particular, public entities, deserve more detailed scientific analysis.

Keywords. Civil liability, tort liability, liability without fault, public authorities, fault.

Formulas: 0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 10.

Постановка проблеми.

На сьогоднішній день публічні суб'єкти такі як держава або територіальна громада є активними учасниками різного роду суспільних відносин, що мають свій специфічний правовий статус, зумовлений суспільною значимістю завдань, які вони виконують. Для належного виконання таких завдань публічні суб'єкти наділяються спеціальними правами та повноваженнями, яких не мають фізичні або юридичні особи. При реалізації таких повноважень іноді може виникнути ситуація, коли публічний суб'єкт порушує права особи та завдає їй шкоди. З огляду на це актуальним залишається дослідження питання притягнення публічних суб'єктів до відповідальності та пов'язаних з цим особливостей. Зокрема, якщо говорити про відповідальність публічних суб'єктів за шкоду, завдану фізичним або юридичним особам, то однією з її основних особливостей є можливість притягнути публічних суб'єктів до відповідальності без врахування вини.

Незважаючи на наявність певної кількості наукових праць, присвячених питанню притягнення осіб до деліктної відповідальності без врахування вини загалом та притягнення до деліктної відповідальності публічних суб'єктів

зокрема, дана тема є актуальною, оскільки дискусії щодо можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини тривають як у науковому колі, так і у життєвих запитах громадського суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання настання деліктної відповідальності без врахування вини загалом та притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності без вини зокрема, завжди привертало увагу не лише науковців-юристів, а й політичну спільноту та громадянське суспільство. Дане правове питання досліджували: Паришкура В. В., Боярський О. О., Бурлака І. В., Канзафарова І. С., Заїка Р. Ю., Немцева А. О. та інші.

Формулювання цілей статті. На сьогоднішній день існує декілька різних поглядів на питання можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини загалом та настання такого виду відповідальності для публічних суб'єктів.

Метою даної статті є спроба проаналізувати основні погляди науковців на питання притягнення суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини загалом та притягнення до деліктної відповідальності публічних суб'єктів зокрема, та визначити деякі аргументи як

прихильників ідеї можливості настання такого виду відповідальності, так і тих, хто виступає проти неї.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, підставою притягнення будь-якої особи до цивільно-правової відповідальності є вчинення нею цивільного правопорушення, склад якого, як правило, містить чотири основних елементи: 1) протиправна поведінка особи, яка скоїла цивільне правопорушення; 2) шкода, завдана потерпілій особі; 3) причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою та шкодою, завданою потерпілій особі; 4) вина особи, яка завдала шкоди [1, с. 149; 2, с. 417]. Наявність усіх чотирьох елементів свідчить про те, що склад цивільного правопорушення є повним [1, с. 149; 2, с. 417]. Проте існують окремі випадки, коли притягнення до цивільно-правової відповідальності може здійснюватися за відсутності одного з основних елементів складу цивільного правопорушення. Такий склад цивільного правопорушення вважається усіченим, а елементом, який можна не враховувати при притягненні суб'єкта до відповідальності, є вина. Деліктна відповідальність публічних суб'єктів є одним із прикладів, коли суб'єкт відповідальності відшкодовує шкоду, незалежно від наявності вини.

Варто відмітити, що інститут безвинної відповідальності має тривалу історію становлення та розвитку. Як вказує Бурлака І. В., в період Стародавнього Риму можливість притягнути особу до цивільної відповідальності без врахування вини було можливим лише щодо договірних зобов'язань, а для настання деліктної відповідальності наявність вини було обов'язковою умовою [3, с. 7-8]. Згодом, у період Середньовіччя, увага до правової категорії вини відходить на другий план, що сповільнює розвиток інституту безвинної відповідальності загалом і, зокрема, безвинної деліктної відповідальності [3, с. 8]. Як зазначає дослідник, новим поштовхом до повернення уваги науковців та юристів до інституту безвинної відповідальності, зокрема безвинної деліктної

відповідальності стає промислова революція середини ХІХ ст. та пов'язане з нею виникнення нових виробничих машин і механізмів, з якими починають працювати люди, які серед всього іншого стають причиною великої кількості нещасних випадків [3, с. 8]. Новий етап розвитку даного правового інституту відзначився появою нових підстав для притягнення до відповідальності незалежно від вини: нею стала шкода, завдана особі на виробництві [3, с. 8]. У подальшому такий перелік було розширено: зокрема, підставою притягнення до безвинної відповідальності стала шкода, завдана публічними суб'єктами, які мають владні повноваження [3, с. 8-9].

Треба зазначити, що, незважаючи на тривалу історію становлення та розвитку інституту відповідальності, яка настає без врахування вини, та наявність значної кількості досліджень, присвячених цій тематиці, на сьогоднішній день серед науковців досі тривають дискусії щодо того, чи можливо не враховувати вини при притягненні особи до деліктної відповідальності загалом і при притягненні публічних суб'єктів до такої відповідальності зокрема.

Так науковців-юристів можна умовно поділити на дві групи: 1) дослідники, які вважають, що в деяких випадках вина може не враховуватися при притягненні до деліктної відповідальності; 2) науковці, які виступають проти концепції безвинної відповідальності.

До першої групи науковців можна зарахувати Паришкуру В. В., яка вважає, що при притягненні особи до цивільно-правової відповідальності важливим є не покарання заподіювача шкоди, а відшкодування в повному обсязі шкоди потерпілій стороні [4, с. 67]. Саме через це, на думку вченої, вина в певних випадках не має жодного юридичного значення, а головним є наявність шкоди і порушене чуже суб'єктивне право, яке повинно бути відновлено [4, с. 67].

Подібної думки дотримується також і Боярський О. О., який, досліджуючи питання відшкодування шкоди, завданої особам незаконними діями судових

органів, зазначає, що у випадку завдання особі шкоди органами влади, їх посадовими або службовими особами, першочерговим завданням відшкодування шкоди є не вплив на особу, яка заподіяла шкоду, а відновлення стану потерпілої особи, який існував на момент завдання їй шкоди [5, с. 14].

Проаналізувавши вище окреслені твердження науковців можна прийти до висновку, що одним із аргументів на підтримку можливості притягнення до деліктної відповідальності без врахування вини, зокрема притягнення до такого виду відповідальності публічних суб'єктів, є основна мета настання відповідальності, яка полягає у якнайшвидшому відшкодуванні завданої потерпілій особі шкоди.

До категорії прихильників ідеї можливості настання деліктної відповідальності без врахування вини в окремих випадках і зокрема у випадку завдання особі шкоди публічними суб'єктами, можна також зарахувати Немцеву А. О., яка при дослідженні питання притягнення до деліктної відповідальності держави без врахування вини прийшла до висновку, що держава відповідно до закону несе обов'язок прийняти на себе в загальнокорисних суспільних інтересах ризик за державно-владну діяльність її органів, їх посадових і службових осіб, оскільки вона має підвищений ступінь загальносуспільної відповідальності [6, с. 142].

Тобто, проаналізувавши дане твердження можна зробити висновок, що вчена, підтримуючи ідею можливості настання деліктної відповідальності держави без врахування вини, як аргумент наводить той факт, що сама діяльність органів державної влади та їх посадових та (або) службових осіб є ризикованою з огляду на її специфіку.

Така теза вченої, на нашу думку, є правильною, оскільки публічні суб'єкти через відповідні органи влади та їх посадових і службових осіб реалізують свої владні повноваження з метою виконання завдань, які є важливими для всього суспільства. Зокрема, в цьому проявляється

специфіка діяльності таких органів та їх посадових і службових осіб. У свою чергу, оцінка діяльності органів влади та їх посадових і службових осіб, яку надала вчена як такої, що несе ризик і обґрунтування на цій підставі можливості притягнення публічних суб'єктів до деліктної відповідальності без врахування вини, на нашу думку, також може бути є вдалою, з огляду на те, що, дійсно, іноді виникають ситуації, коли певний орган влади, або його посадова та (або) службова особа, виконуючи свої обов'язки, може вийти за межі своїх повноважень, навмисно або ненавмисно, та завдати шкоди іншій особі. Свідченням цього, зокрема, є наявність судових справ щодо питання відшкодування шкоди завданої особам правоохоронними органами державної влади [7; 8].

На противагу прихильникам ідеї можливості настання деліктної відповідальності, зокрема, і для публічних суб'єктів, без врахування вини, є група науковців, які вважають, що наявність вини є обов'язковою умовою для притягнення до цивільно-правової, в тому числі деліктної відповідальності, а відсутність вини свідчить про відсутність відповідальності.

Зокрема, до даної групи науковців можна віднести Канзафарову І. С., яка вважає, що притягнення особи в окремих випадках до цивільно-правової відповідальності без врахування вини порушує основні принципи цивільного права, а саме принцип рівності суб'єктів та принцип справедливості [9, с. 18-19]. На думку вченої, відповідальність може наставати лише за наявності вини [9, с. 18]. Думку про те, що цивільна відповідальність загалом і деліктна відповідальність публічних суб'єктів, зокрема, може наставати лише у випадку наявності такого елемента цивільного правопорушення як вина підтримує також Заїка Р. Ю. Досліджуючи юридичну природу цивільно-правової відповідальності, яка настає без врахування вини, вчений зазначає, що правовідносини, які виникають між потерпілою особою та особою, яка не є винною у заподіянні шкоди, проте на яку відповідно до

законодавства покладається обов'язок з відшкодування збитків за завдану шкоду, варто характеризувати не як притягнення до відповідальності без врахування вини, а як виконання компенсаційних зобов'язань, передбачених законом [10, с. 12].

На нашу думку, дане твердження науковця є дискусійним, адже, проаналізувавши його, можна зробити висновок, що при вирішенні питання відшкодування шкоди у випадку відсутності вини безпосереднього суб'єкта відповідальності за завдану шкоду науковець пропонує говорити не про застосування одного із різновидів інституту цивільно-правової відповідальності, яким за своєю суттю є інститут цивільної безвинної відповідальності, а про інший окремий цивільно-правовий інститут. Застосування такого підходу, на нашу думку, ставить під сумнів наявність саме юридичної відповідальності суб'єкта, який має відшкодувати завдану шкоду.

Висновки. Отже, підводячи підсумок необхідно відмітити, що інститут безвинної деліктної відповідальності загалом, і такий її різновид як безвинна деліктна відповідальність публічних суб'єктів, пройшли довгий шлях

становлення та розвитку, який продовжується і сьогодні. Зокрема цей розвиток проявляється в існуючій і на сьогоднішній день дискусії науковців щодо можливості існування деліктної відповідальності без врахування вини. Проаналізувавши деякі аргументи прихильників та противників даної ідеї, вважаємо правильним долучитися до представників першої групи, оскільки дійсно, в окремих випадках деліктна відповідальність може наставати без врахування вини з огляду на специфіку правового статусу безпосереднього суб'єкта відповідальності, специфіку діяльності, яку він здійснює, або ці два фактори разом. До таких окремих випадків можна віднести шкоду, яка була завдана особі публічним суб'єктом, з огляду на те, що публічні суб'єкти мають особливий правовий статус, зумовлений визначеними законодавством завданнями, які вони мають виконувати, та спеціальними владними повноваженнями, якими такі суб'єкти наділяються для цього і які реалізують в своїй діяльності.

Література:

1. Понікаров В. Д., Попова С. М., Назаренко Д. В. *Цивільне право: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.* Київ: Центр учбової літератури, 2007. 196 с.
2. *Цивільне право України: навч. посіб. / кол. авторів: за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера.* Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 468 с.
3. Бурлака І. В. *Зобов'язання з відшкодування шкоди, завданої без вини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук, 12.00.03, Харківський націон. ун-тетб Харків, 2015. 22 с.*
4. Паришкура В. В. *Проблемні аспекти цивільно-правової відповідальності без вини.* Вісник Вищої ради юстиції. Київ, 2010. № 2. С. 66-74.
5. Боярський О. О. *"Відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю суду": автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук, 12.00.03, Одеса, 2008. 21 с.*
6. Немцева А. О. *Теоретико-правовий аналіз відповідальності без вини у цивільному праві України: дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук.: 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.*
7. *Рішення Автозаводського районного суду міста Кременчук від 18 травня 2016 р., судова справа № 524/11511/14-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57735386> (дата звернення: 09.02.2023).*
8. *Рішення Дружківського міського суду Донецької області від 23 листопада 2016 р., судова справа № 229/2769/16-ц. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62896556> (дата звернення: 09.02.2023).*
9. Канзафарова І. С. *Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук. Київ, 2007. 37 с.*
10. Заїка Р. Ю. *Юридична природа цивільно-правової відповідальності без вини.* Юридична наука. 2014. № 5. С. 7-14.

References:

1. Ponikarov, V. D., Popova, S. M., Nazarenko, D. V. (2007), *Civil`ne pravo: pidruchnik dlya srudentiv vichih navchal`nih zakladiv* [Civil law: academic. manual for students of higher education institutions], Kyiv, Ukraine.
2. Yanovytska, G. B., Kuchera, V. (2011), *Civil`ne pravo: pidruchnik dlya navchl`nih zakladiv* [Civil law of Ukraine: education manual], Lviv, Ukraine.

3. Burlaka I. V. (2015), “Obligation to compensate for damage caused without fault”, Ph.D. Thesis, Civil and Family Law, Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.
4. Parishkura, V. V. (2010), “Problematic aspects of civil liability without fault”, *Bulletin of the High Council of Justice*. Kyiv, No. 2. P. 66-74.
5. Boyarsky, O. O. (2008), “Compensation for damage caused by illegal decisions, actions or inaction of the court”, Ph.D. Thesis, Civil and Family Law, Odesa, Ukraine.
6. Nemtseva, A. O. (2016), “Theoretical and legal analysis of liability without fault in the civil law of Ukraine” Ph.D. Thesis, Civil and Family Law, Kyiv, Ukraine.
7. Decision of the Automotive District Court of the city of Kremenchuk dated May 18, 2016, court case No. 524/11511/14-ts. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/57735386> (accessed: 09.02.2023).
8. Decision of the Druzhkiv City Court of the Donetsk Region dated November 23, 2016, court case No. 229/2769/16-ts. Available at: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/62896556> (accessed: 09.02.2023).
9. Kanzafarova, I. S. (2007), “Theoretical foundations of civil liability in Ukraine”, Thesis, Civil and Family Law, Kyiv, Ukraine.
10. Zaika, R. Yu. (2014), ”Legal nature of civil liability without fault”. *Legal science*. Vol. 5. P. 7-14.

Стаття надійшла до друку 19.02.2023 року